

Солончук І. В.,

старший викладач кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Полякова І. В.,

студентка факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**ІНСТИТУТ ЗАОЧНОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ:
ЗНАЧЕННЯ ТА НЕДОЛІКИ****INSTITUTE OF CORRESPONDENCE JUDICIAL PROCEEDINGS IN CIVIL CASES:
SIGNIFICANCE AND DISADVANTAGES**

Ця стаття присвячена розгляду особливостей, а також виділенню значення, сутності та недоліків інституту заочного судового розгляду в цивільному судочинстві України. Наведено характеристику нормативно-правового регулювання цього інституту. Виконано аналіз історичних джерел цього інституту, вказано його спрямування в сучасному цивільному процесуальному законодавстві України. Виокремлено особливості, а також специфіку змісту та порядок прийняття судом заочного рішення. Здійснено виділення та порівняння заочних та звичайних судових рішень. Розглянуто значення заочного розгляду в цивільному процесі з огляду на чинне законодавство України. Визначено спрямування цього інституту, зазначено, що його існування спрямоване на розширення засад диспозитивності цивільного процесу. Розглянуто різні аспекти розуміння заочного провадження в юридичній літературі, наведено умови проведення заочного розгляду, які передбачені цивільним процесуальним законодавством. Виділено мету запровадження заочного розгляду справи серед міжнародних нормативно-правових актів та виділено власне розуміння такої мети. Проведено дослідження, за допомогою результатів якого було з'ясовано значення заочних рішень та проблеми, які можна виокремити з таких результатів. Визначено недоліки правозастосування та роботи судової системи з огляду на наведену статистику. Визначено, що функціонування інституту заочного провадження в цивільному процесі не позбавлене недоліків, а тому цей інститут потребує вдосконалення, конкретизації, а також вимагає приведення норм у сучасний стан у зв'язку з трансформацією суспільних відносин. Проаналізовано та наведено думки науковців щодо недоліків застосування інституту заочного розгляду справ, наведено власне ставлення. Зазначено проблемні аспекти щодо перегляду заочних рішень, що можуть вважатись незаконними. Проаналізовано поняття заочного провадження та заочного рішення, визначено різницю між ними, спираючись на визначення таких понять у цивільному процесуальному законодавстві, зазначено недоліки такого закріплення понять законодавцем.

Ключові слова: заочний розгляд, заочне провадження, заочне рішення, цивільний процес, судочинство, відповідач.

This article is devoted to the consideration of features, as well as highlighting the importance, essence and shortcomings of the institution of correspondence litigation in civil proceedings of Ukraine. The normative-legal regulation of this institute is given. The historical sources of this institute are given, the direction of this institute in the modern civil procedural legislation of Ukraine is specified. The peculiarities, as well as the specifics of the content and procedure for making a decision in absentia are indicated. Isolation and comparison of absentee and ordinary court decisions are made. The importance of absentee trial in civil proceedings is considered, based on the current legislation of Ukraine. The direction of this institute is determined, it is noted that its existence is aimed at expanding the principles of dispositiveness of the civil process. Various aspects of understanding absentee proceedings in the legal literature are considered, the conditions for conducting absentee proceedings, which are provided by the civil procedural legislation, are given. The purpose of introduction of correspondence consideration of case among the international legal acts is allocated and own understanding of such purpose is allocated. A study was conducted, the results of which clarified the importance of decisions in absentia and the problems that can be distinguished from such results. The shortcomings of law enforcement and the work of the judicial system are identified based on the above statistics. It is determined that the functioning of the institute of correspondence proceedings in civil proceedings is not without its shortcomings, and therefore this institute needs to be improved, concretized, and also requires bringing the norms to the current state in connection with the transformation of social relations. The opinions of scientists on the shortcomings of the application of the institute of correspondence proceedings are analyzed and given, their own attitude is given. The problematic aspects of reviewing decisions in absentia that may be considered illegal are identified. The notion of absentee proceedings and absentee decision is analyzed, the difference between them is determined, based on the definition of such notions in the civil procedural legislation, the shortcomings of such consolidation of notions by the legislator are noted.

Key words: correspondence trial, correspondence proceedings, decision in absentia, civil proceedings, litigation, defendant.

Постановка проблеми. У сучасних умовах в українському законодавстві інститут заочного судового рішення має недостатню реалізацію, містить суттєві недоліки, що, як наслідок, призводить до порушень законних прав та інтересів осіб-учасників справи. У ХХІ столітті – ері глобальної трансформації суспільних відносин низка аспектів судочинства є застарілою, а тому потребує значного

вдосконалення. Це визначає вибір та актуальність теми дослідження.

Попри значну кількість досліджень проблемних аспектів видів цивільного процесу, теорія цивільного процесу містить низку суперечливих питань щодо, зокрема, інституту заочних рішень, які мало-вивчені наукою і, відповідно, потребують поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цю проблему досліджувала значна кількість науковців і вчених. Варто виділити Ю.В. Навроцьку, В.В. Комарова, Ф.Б. Горбоноса, Н.Л. Івашука, Л.О. Андрієвську, А.В. Крупіцьку та Д.О. Скляр, С.С. Бичкову, І.В. Удальцову, М.І. Трипольську.

У науковій літературі є значна кількість праць, в яких детально розглянуто питання заочного розгляду. Однак більшість цих робіт стосується розгляду аспектів вже нечинного цивільного процесуального законодавства, а тому це питання потребує додаткових досліджень.

Мета статті – проаналізувати особливості інституту заочного судового розгляду.

Виклад основного матеріалу. Одним з інститутів цивільного судочинства є інститут заочного розгляду справи. Цьому питанню присвячена глава 11 розділу 3 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України.

Інститут заочного рішення не є невідомим для нашого судочинства, оскільки вперше був введений ще Статутом цивільного судочинства Російської імперії 1864 року і застосовувався в разі неявки відповідача в суд та мав за мету усунення причин, які сприяли затягуванню процесу [1, с. 95].

Чинний Цивільний процесуальний кодекс України, що був прийнятий 18 березня 2004 року (діє з 01.09.2005 року), запровадив інститут заочного розгляду справи, який спрямований на забезпечення швидкого та ефективного судового розгляду, певною мірою спрощення цивільного процесу, сприяння підвищенню відповідальності сторін за свої дії та попередженню тяганини і зловживань із боку відповідача [2].

Слід вирізняти заочне рішення, яке є окремим видом судового рішення. Цей вид рішення ухвалюється як результат заочного розгляду справи і, звісно, має відповідати вимогам цивільного процесуального законодавства, а саме вимогам, що встановлюються законом щодо загальних рішень. Тобто за змістом і формою заочне рішення має відповідати загальним вимогам для рішень із певними особливостями. Окрім того, обов'язковою ознакою є порядок і строк подання заяви про перегляд судового рішення. Заочне рішення суду є кінцевим результатом заочного розгляду справи.

Особливістю заочного рішення є специфічний (спрощений) порядок його перегляду за ініціативою пасивної сторони (відповідача, відповідачів). Такий порядок характеризується тим, що він можливий за ініціативою відсутньої на усному судовому розгляді сторони і суб'єктом перегляду виступає суд, який ухвалив заочне рішення [3, с. 483].

Відмінність між заочним та звичайним судовим рішенням полягає, перш за все, у спрощеній процедурі для перегляду рішення тим судом, в якому його було постановлено. Ця процедура визначена саме для відповідача, а отже, має інший характер. Тобто для оскарження заочного рішення відповідач має пройти дещо іншу процедуру, ніж позивач, а саме: по-перше, у встановлений законодавством термін

(упродовж тридцяти днів із моменту проголошення заочного рішення) подати заяву про перегляд заочного судового рішення в той суд, який ухвалив це рішення. Надалі в разі відмови у його задоволенні він може оскаржити рішення, прийняте за його відсутності, в апеляційному порядку. Істотна відмінність між заочним рішенням та звичайним рішенням полягає в тому, що існує можливість спрощеного перегляду рішення в тому ж суді, який прийняв таке рішення на вимогу відповідача. Так, відповідно до ст. 284 ЦПК заочне рішення може бути переглянуте судом, що його ухвалив, за письмовою заявою відповідача [4].

Інститут заочного рішення спрямований, з одного боку, на розширення засад диспозитивності в цивільному процесі (зокрема, свободи розсуду сторін) та, з іншого боку, на запобігання можливості зловживання процесуальними правами та встановлення відповідальності за ці зловживання [5, с. 147].

Цей інститут не порушує конституційний принцип змагальності, оскільки забезпечується повне інформування сторін про позицію кожної з них, судовий розгляд проводиться за загальними правилами. Відповідач своєю чергою залишає за собою право на оскарження заочного рішення.

Л.О. Андрієвська, А.В. Крупіцька та Д.О. Скляр пропонують розуміння заочного рішення як виду цивільного судочинства у кількох значеннях. По-перше, як загальне спрощення ординарної процедури захисту прав: зміна простої процесуальної форми безпосередньо через звільнення її від побічних, ускладнених, малоефективних і таких, які не спроможні відповідати принципу пропорційності елементів (процесуальні дії, стадії, процедури, провадження) або ж заміни їх модернізованими ефективними елементами цивільної процесуальної форми. По-друге, як напрям диверсифікації цивільної процесуальної форми, яка полягає в запровадженні самостійних порядків і проваджень для деяких категорій справ, що позбавлені зайвих формальностей і не мають у собі окремих значних елементів процесуальної форми, що завжди є характерними у звичайному порядку захисту [6, с. 212].

До того ж в юридичній літературі заочне провадження визначають як спрощену процедуру або називають спрощеним через відсутність відповідача під час розгляду справи і тих обмежень, що встановлені для позивача [5, с. 147].

У ст. 280 ЦПК України визначені умови проведення заочного розгляду справи. Наводимо їх перелік:

- відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання;
- відповідач не з'явився в судові засідання без поважних причин або без повідомлення причин;
- відповідач не подав відзив у визначений судом строк;
- позивач не заперечує проти такого вирішення справи [4].

Запровадження заочного розгляду справи як новітнього та ефективного інституту має на меті втілення положень Рекомендації № R (84) 5 Комі-

тету Міністрів Ради Європи державами-членами щодо принципів цивільного судочинства, які спрямовані на те, щоб судова система неодмінно вдосконалювалася. Для досягнення зазначеної мети потрібно надати сторонам доступ до простіших та оперативніших форм судочинства та захищати їх від зловживання правами та затримок, а саме надати суду повноваження здійснювати судочинство більш ефективно [7, с. 455].

Метою запровадження можливості розгляду справи заочно є саме виклик до суду відповідача. Це і є основна мета заочного рішення. За відсутності такої норми відповідачами вчинялись суттєві зловживання процесуальними правами з метою затримання розгляду та вирішення справи, і додатково такі дії призводили до порушення строку розгляду справи. Значення заочного рішення полягає у спонуканні відповідача з'явитися до суду та з'ясувати, хто і які претензії має до нього, обґрунтувати та довести свою думку, підкріплюючи свої відзивки та заперечення належними, достовірними, достатніми, допустимими доказами.

Для розуміння значення заочних рішень серед усіх рішень позовного провадження розглянемо статистику щодо кількості таких рішень. Так, ми розглянемо Голосіївський районний суд міста Києва. З початку 2021 року було ухвалено 289 судових рішень, з яких 128 – заочно, що становить 44%.

Яку інформацію можуть нам повідомити такі дані? Можна сказати, що кожен другий відповідач не з'являється до суду. Причини такої неявки, звісно, можуть бути різні – як свідоме небажання відповідача брати участь у процесі та повне ігнорування ситуації, що призводить до затягування судового розгляду, так і порушення процедури повідомлення відповідача щодо наявності проти нього позову. А тому як висновок варто зазначити, що цей інститут використовується відповідачем як метод зловживання процесуальними правами, що є свого роду пільгою для нього. Однак, окрім того, у багатьох судах України не відправляється кореспонденція [8], тобто відповідача можуть взагалі ніяк не повідомити, що є дуже страшною і водночас незрозумілою ситуацією, яка потребує негайного вирішення.

Функціонування інституту заочного провадження в цивільному судочинстві України не є повним, що часто призводить до значних порушень прав та законних інтересів сторін. Цей інститут зазнав значної трансформації з моменту свого створення. Аналіз положень ЦПК дає змогу зробити висновок, що інститут заочних рішень потребує серйозного вдосконалення. Також необхідно зазначити, що практика перегляду та забезпечення виконання рішень, прийнятих за відсутності сторін, свідчить про наявність системних проблем.

Зокрема, лишається відкритим питання: а чи дійсно ЦПК регламентує питання заочного провадження? Так, на думку Удальцової, український законодавець, передбачивши можливість ухвалення заочних рішень, виходив концептуально з тієї моделі заочного рішення, для якої характерними є такі умови, як

пасивність, тобто неявка відповідача в судове засідання, та визначення певних особливостей процедури заочного розгляду справи при дотриманні загальних правил судового розгляду. Власне кажучи, такий підхід по суті означає, що ЦПК України регламентує інститут заочного рішення, а не інститут заочного провадження [9, с. 673].

Досить цікавою є думка М.І. Трипольської, яка визначає конкретні проблеми, які виникають у процесі реалізації інституту заочного розгляду справи у цивільному судочинстві. Зокрема, серед основних з них можемо виділити такі:

- непоодинокі випадки ухвалення заочних рішень у справах, де відповідач не був повідомлений належним чином про судові засідання, що призводить до суттєвого порушення інтересів відповідача;
- відсутність єдиної практики набрання заочним рішенням законної сили через прогалини в ЦПК України;
- порушення інтересів позивача через те, що не визначено на сьогоднішній день, як діяти суду, якщо копію заочного рішення неможливо вручити відповідачу з тих чи інших причин [10, с. 55].

Варто зазначити, що на практиці часто виникає така ситуація: якщо заочне рішення, на думку відповідача, є незаконним, недоречним з огляду на обставини справи або необґрунтованим, але при цьому поважних причин щодо неявки відповідача немає, то має пройти певна процедура. Тобто має пройти перегляд заочного рішення в тому суді, яким було ухвалено таке рішення, перш ніж відповідач матиме здійснити свою можливість у реалізації права на оскарження в апеляційному порядку. На нашу думку, такий підхід не є цілком доречним, оскільки він не відповідає вимогам щодо економії часу та ефективності роботи суддів. Наприклад, відповідач не може довести, що причини неявки до суду були поважними, але він зобов'язаний витратити свій час, час суду та інших учасників процесу, аби суд розглянув заяву про перегляд заочного рішення. Однак не варто навіть очікувати, що суд перегляне рішення на користь відповідача, навіть якщо і почне процедуру перегляду.

Хоча глава 11 розділу III ЦПК і має назву «Заочний розгляд справи», однак реально в ній викладені правила, що стосуються заочного провадження. Запропонована назва насправді є невдало сформульованою та, як наслідок, не відбиває повного змісту норм, викладених у цій главі. Річ у тім, що заочний розгляд справ є лише одним із компонентів заочного провадження, внаслідок чого законодавець не враховує інші його особливості. Варто також розрізняти поняття «заочне провадження» та «заочне рішення», які, по суті, не збігаються, оскільки не всі заочні провадження можуть закінчитися ухваленням рішення заочно, але і при цьому ж всі заочні рішення завжди ухвалюються під час розгляду справи в порядку заочного провадження.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проаналізувавши вищезазначене, можна зробити висновок, що дещо

спрощена форма заочного провадження не впливає на зміст заочного рішення та має ті ж характеристики, що і рішення, ухвалене в загальному порядку. Як звичайне, так і заочне рішення мають складатись із вступної, описової, матеріальної, результативної частин, мати висновки суду щодо задоволення позову повністю або частково або відхилення заяви, розподілу судових витрат, а також строків та порядку набрання законної сили. Однак ми вважаємо, що заочне провадження в цивільному процесі не порушує принцип змагальності, оскільки відповідач, який був поінформований належним чином щодо позовних вимог, а також часу та місця розгляду справи,

не з'явився на судовий розгляд у загальному порядку з суб'єктивних причин, однак при цьому він зберігає право на перегляд та оскарження заочного рішення. Тобто відповідач своєю неявкою добровільно обмежує здійснення процесуальних прав стосовно надання до суду доказів та будь-яких заперечень проти позову і, не з'явившись у суді, без примусу виключає особисту участь у судовому засіданні.

Таким чином, дотримання процесуального законодавства судами у процесі прийняття та перегляду заочних рішень є ключовим для досягнення мети заочного провадження – сприяння ефективному та неупередженому правосуддю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне процесуальне право України : навч. посібник (у схемах і таблицях) / за заг. ред. Ю.В. Навроцької. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 388 с.
2. Узагальнення практики судами першої та апеляційної інстанції процесуального законодавства при розгляді цивільних справ у порядку заочного розгляду. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0005705-13#top> (дата звернення: 03.03.2021).
3. Позовне провадження : монографія / В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, П.І. Радченко та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Харків : Право, 2011. 552 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон від 18 бер. 2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.03.2021).
5. Горбонос Ф.В., Івашук Н.Л. Поняття та умови заочного провадження справ у судах. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 8. С. 147–151.
6. Андрієвська Л.О., Крупіцька А.В., Скляр Д.О. Заочний розгляд справи, його значення та місце в цивільному процесі. *Правова позиція*. 2019. № 4(25). С. 211–217.
7. Цивільне процесуальне право України : підручник / С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик та ін. ; за заг. ред. С.С. Бичкової. Київ : Атіка, 2009. 760 с.
8. Сайт Печерського районного суду міста Києва. URL: <https://pc.ki.court.gov.ua/sud2606/pres-centr/news/1020087/> (дата звернення: 03.03.2021).
9. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.
10. Трипольська М.І. Проблемні аспекти заочного провадження в цивільному судочинстві. *Вісник НААУ*. 2015. № 7-8. С. 52–55.